

דפי עיון

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:
אורה - זו תורה.

וכך הוא אומר:

"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה
משואות-יצחק

במפרשים

יו"ל ע"י מ. מושקוביץ * משואות-יצחק 79858 ד.ג. שדה-גת * טל': 08-8616173 * פקס: 08-8616174

שנת תש"ע

פרשת בשלח

א. אברבנאל

פרק יג' פסוקים יח', יט', כ':

השאלה השלישית כאמרו: "וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים, ויקח משה את עצמות יוסף וגו' (יג, יח-יט). כי הנה הדברים האלה אינם נכתבים במקום הראוי להם. והיה ראוי לכותבם בפרשת "ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה" וגו' (לעיל יב, לו), ושם היה לו לספר שעלו אותו ההמון הרב המושים, ושהביא משה את עצמות יוסף עמו, לא עתה בתוך ספור נסי הים.

וספר הכתוב, שחשש ה' לחולשת לבכם של ישראל, שישוכו מצרימה להנצל ממלחמת הפלשתים, והוצרך בעבורו להכניסם בים ולהוליכם במדבר, עם היות שחמושים עלו בני ישראל ממצרים, רוצה לומר: שבאו משם מזרינין בכל כלי זין. או שהיו באים בסדר טוב, ביד ראשי חמושים⁹ מנהיגים הצבא בעם, קרבות יחפצו¹⁰, שהוא ממה שיאות לטוב התיקון בכל צבא. וכמו שצוה משה רבינו עליו השלום¹⁰ (יהושע א, יד): "ואתם תעברו חמושים". כי הנה עם היותם בוטהים בה', היו מזוינים. על דרך (משלי כא, לא): "סוס מוכן ליום מלחמה ולי" התשועה".

תשובה לשאלה השלישית

והנה עם כל זה שעלו חמושים ממצרים, ידע יתברך שלא היה להם לב להלחם ולא יצליחו. וזה, אף על פי שהיה זכות גדול ביניהם, שלקח משה את עצמות יוסף עמו, מפני שהשבע השביע יוסף את בני ישראל לאמר וגו'. הנה עם כל זה, לא סמכם על הנס והזכות ההוא להוליכם דרך ארץ פלשתים, אבל הקפם דרך המדבר לצד ים סוף, ומספות שחנו בראשונה באו ויחנו באיתם שהוא קצה המדבר. והותרה במה שפרשתי בזה השאלה השלישית.

יט-כא

אלו

1. מה בדיוק האלה והאט היא רק אלה צריכת הספר ואיקום הסיפור או אצטר לכתב?
2. מה בדיוק תשובת כרש"א?
3. איך הכסוף המצוי בלשון מסייע לז?
4. מה היתה מטרת צמח יוסף כאן?
5. האט הט "השת"ן" בסיוע זה?

* * *

ב. אור החיים

אכן בהשפיל במה שקדם לנו בידיעת מדת הבורא כי תפץ למען צדק ישראל הלא זה הדבר אשר דבר ה' במצוה זו שנתחכם לבל יפשו בהקצפה לבורא ויאמרו דברי נאון שאמרו אחר כך (פסוק י"א) המבלי אין קברים וגו' הלא וגו' טוב לנו עבד את מצרים וגו'

פרק יד' פסוק ב': (ב) דבר וגו' וישבו וגו'. הנה כל רואה יקנה בזה למה יצטרף ה' להערים תס ושלום על הדבר והוא עשה יעשה כל אשר יחפץ בלב פרעה לרדף:

בשלה

וּנְתַחֲפֶסּוּ ה' וְעָשָׂה דְבַר מְרִגֵּשׁ וּמְכַר לָהֶם כִּי ה' יַעֲזֹב עַל פְּרַעֲהַ וּמִתְחַכֵּם אֵלָיו לְהוֹצִיאֹו מִמִּצְרַיִם לְרִדְף אֶת יִשְׂרָאֵל לְהַכְבִּד בּוֹ. וּמִעַתָּה אֵין מְקוֹם לְיִשְׂרָאֵל לְחֹשׁ לְפָרַעַה וְאֲדַרְבָּה יַחֲלִיו דְּרָכָיו לְרֵאוֹת נִקְמָתָם בּוֹ, וְלֹא הִסְפִּיק לְבֹרֵא לֹמַר לָהֶם הַדְּבָרִים בְּפֶה לִבִּי כִּי הוּא יַחֲזֵק לִב פְּרַעֲהַ לְרִדְף אַחֲרֵיהֶם כִּי לֹא יַעֲשׂוּ הַדְּבָרִים בְּהֶם רָשָׁם וּבְרֵאוֹת אוֹתוֹ יַרְעֲשׂוּ וַיִּתְּנוּ רֹאשׁ לְשׁוֹב אֵלָיו מִמּוֹרָאוֹ עֲלֵיהֶם, לְזֶה צָוָה ה' שְׁיָשׁוּבוּ וַיִּתְּנוּ וַיַּעֲשׂוּ מַעֲשֵׂה הַמוֹכֵן לְרִדְף

פְּרַעֲהַ אַחֲרֵיהֶם וְדָבַר זֶה יִרְגִּישׁם וַיַּעֲשֵׂה בְּהֶם רָשָׁם כִּי הֵם הָעוֹשִׂים הַכְּנָה בְּהַרְגָּשָׁה רְעוּשָׁה שְׁחֹזְרוּ לְאַחֲרֵיהֶם וְלִחְנוֹת בְּמִקְוֹם מִיָּחָד שְׂמֵמָנוּ יִטְעָה פְּרַעֲהַ לְרִדְף אוֹתָם וּבָנָה לֹא יִפְחַד לָבָם וּבְכוֹאוֹ יִגַּל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל כִּי יִחְזָה נֶקֶם בְּאוֹיְבָיו, וְתִמְצָא שְׂאֵף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל בְּהַחֲלֵט. וְצָא וְלָמַד מֵה שְׂאֵמְרוּ בְּרֵאוֹתָיו וּמִזָּה תִּקְיֵשׁ מֵה הָיוּ עוֹשִׂים זֹלָת הַחֲזָרָה וְהִבֵּן:

אלול

1. קרא שם את הפסוק ותמצא את הקושי שראה פרשניו כאן?
2. מה רצה הקב"ה לצוות לאמץ לחזק את בני ישראל והאם זה הוציא?
3. לפי זה למה ציווה הקב"ה ש"ישובו ויחזרו" ולאמרו זאת זה לא צורך?
4. פרשניו קובע כי בלי זה המצב היה עוד יותר ארוץ, אל סמך מה?

* * *

ג. שד"ל

פרק יד' פסוק יב':

[יב] הלא זה הדבר וגו': לא מצאנו שאמרו לו כן, והכותמים הוסיפו אחר פסוק (ו' ט') ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה: "ויאמרו אל משה חדל נא ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר"; אבל איך ייתכן שבתוך צער העבודה הקשה תעלה על לבם סגנת המדבר? והם היה שחששו למות במדבר, א"כ מה שלא שמעו אל משה לא היה מקוצר רוח ומעבודה קשה אלא מתכמה ותבונה ויישוב הדעת שדאגו למות במדבר. והנכון כמו שאמרו במכילתא (בשלה ב'): והיכן דברו? ירא ה' עליהם ויטפוט (ה' כ"א) כי אז התרעמו על שהכביד פרעה את עולם ואמרו למשה: אילו לא באת, היינו עובדיך את מצרים בשלום, ואמנם סוף המאמר: כי טוב לנו עבוד את מצרים, נראה (כדעת דון יצחק) שהוא פירוש ותוספת שהוסיפו עתה, ואמנם מה שאמרו "ממותנו במדבר" ולא אמרו "ממותנו בתרב מצרים", הוא מפני שהם לא עלה על דעתם לערוך מלחמה עם המצרים אדונייהם, ומיד נטה לבם לנוס, ולא היה לפנייהם אלא הים והמדבר, והיה נראה להם כי עכ"פ אין להם אלא מיתה, ומשה הבין זה ואמר להם שלא ייראו כי ה' ילחם להם במצרים.

אלול

1. מה "לא מצאנו". מה הוסיפו "הכותמים" ולמה זה לא יתכן?
2. מה היה "מתכמה תבונה וישוב הדעת"?
3. מהי תשובתו היא?
4. למה הנכירו "ממותנו במדבר" ולא הנכירו את חרב מצרים?
5. מה הבין משה ומה היתה תשובתו בהתאם?

* * *

ד. תוספת ברכה

פרק יד' פסוק יג':

כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוכיפו לראותם עוד עד עולם (י"ד י"ג)
לפי שטחית הלשון והענין אין זה צוי רק הבטחה, כי כאשר ראה משה את ישראל מלחדים ונרעשים מאוד ממה שראו את מצרים נוסע מאחריהם כמבואר בפרשה, הרגיע רוחם לבל ייראו והבטיחם שעוד לא יראום עד עולם. אבל במכילתא כאן מבואר, שבלשון זה כלול גם צוי, שכן איתא שם, תנא רבי שמעון בן יוחאי, בשלשה מקומות הוזכרו ישראל שלא לשוב לארץ מצרים שנאמר, כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (והוא פסוק זה שלפנינו), וה' אמר לכם לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד (הוא בפרשה שופטים, י"ז ט"ז), ועוד בפרשה תבא (כ"ח ס"ח) והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לא תוסיף לראות עוד, ע"כ. הרי דחשיב פסוק זה שבכאן בין האזהרות.

ואפשר לומר בטעמו של הדרוש הזה, משום דזולת פסוק זה לא מצינו בתורה אזהרה על דבר זה, והפסוקים דפ' שופטים ופ' תבא שהבאנו הם רק מוסבים על פסוק זה, כהוראת הלשונות וה' אמר לכם, בדרך אשר אמרת, וצריך לומר, דאעפ"י דשטחית הלשון כאן הוא רק בדרך הודעה והבטחה, אך גם הבטחת ה' צריך להבין ולהוציא כמו צוי.

ודבר פלא הוא, כי צוי זה מתקיים בכל עם ישראל בשלילה מוחלטת, כי מאז ומעולם יושבים ישראל במצרים בלי כל חשש והרהור, ומהם גדולי ישראל בכל דור ודור, יושבים ומשתקעים שם, וגם הרמב"ם גר שם זמן רב, כידוע בתולדת חייו.

וצריך לומר בטעם הדבר, כי בודאי שארית ישראל לא יעשה עול בפרצה גלויה כזו, אך הנה עיקר טעם האיסור משיבה במצרים הוא עפ"י המבואר כמה פעמים בתורה אזהרה שלא לעשות כמעשה ארץ מצרים וכתועבותיהם, כמש"כ בפרשה אחרי (י"ח ג') כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, ועוד שם (י"ז ה') ולא יזבחו עוד לטעירים אשר הם זנים אחריהם, ומכוין על הקותם את מעשי המצרים בעת היותם אתם, ועוד כמה פעמים נזכר בתורה מענין זה, ואם כן עיקר טעם האזהרה שלא לשוב למצרים הוא רק מפני תושבי הארץ שלא ללמוד ממעשיהם, אבל על הארץ עצמה אין קפידא.

ומסופר במס' ברכות (כ"ח א') שפעם אחת בא גר עמוני לפני החכמים בבית המדרש, ושאל אם מותר לו לבא בקהל, אמר לו רבי יהושע, מותר אתה, אמר לו רבן גמליאל לרבי יהושע, והלא נאמר בתורה, לא יבא עמוני ומאבי בקהל ה', אמר לו רבי יהושע, וכי עמון ומזאב במקומם יושבים והלא כבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות, שהעביר תושבי ארץ אחרת לארץ אחרת וערבב את המדינות באומות שונות, ומבואר שם בגמרא, דעל יסוד באור זה התירו החכמים לאותו הגר השואל לבא בקהל.

ומעתה יתבאר יסוד להיות הישיבה במצרים, כי אחרי שעיקר האיסור מהישיבה שם הוא מפני האומות שגרו שם בשעתם, שלא ללמוד נמנעיהם המתועבים, כמו שבארנו — אם כן, אלה האומות שישבו שם בעת שהיו ישראל במצרים ולאחר שיצאו ישראל משם — עתה לאחר שמלבל סנחריב את כל האומות, הוציא התושבים הישנים והושיב אחרים תחתיהם, כמבואר, והאומות היושבים שם עתה הנם ככל אומות העולם, ואם כן בטלה הסבה מללמוד את מעשי האומות ההם, וממילא בטל איסור הישיבה שם, וכמבואר במס' ביצה (ה' א') דכל דבר שבטל הטעם בטל האיסור.

וראי' מכרחת לזה שכתבנו העיקר הקפידא שלא לשוב למצרים היתה רק שלא ללמוד את מעשי בני הארץ, אבל על ארץ עצמה אין קפידא, שהרי באותו פסוק דפרשה אחרי שהבאנו, כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, יהי עם זה כתיב וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה (היא ארץ ישראל) לא תעשו, והנה ידוע, כי מצות ישיבת ארץ ישראל היא מן המצות המובהרות, מפני כי אחר שגורשו משם הכנענים התושבים נטהרה הארץ, ולפי זה גם ביחס ארץ מצרים לאחר שגלו תושביה (ע"י סנחריב, כמבואר) נטהרה, וחלף ועבר כולו האיסור מהישיבה שם.

אלות

1. התוכל להספיר מה ההקדף בין ציווי לבין הפטחה באופן כללי ובמיוחד כאן?
2. למה המכילתא אינו מקבל תשובה זו?
3. מהו הפלא איתו מציון פרשנו?
4. איך פרשנו מספיר זאת?
5. איך התירו חכמים לצמחון לבוא בקהלא?
6. מהי הוכחתו של פרשנו שכיום אין מקום לאיסור זה?

* * *